

Politika Evropské unie v oblasti „Open Access“ – výzvy, přínosy

Jindra Planková

Ústav informatiky, Slezská univerzita FPF, Opava
jindra.plankova@fpf.slu.cz

INFORUM 2012: 18. konference o profesionálních informačních zdrojích
Praha, 22. – 24. 5. 2012

Abstrakt. *Internet a informační technologie určují od konce 20. století způsob komunikace. Jako alternativní cesta k tradičnímu modelu publikování se začal ve vyspělých zemích světa prosazovat otevřený přístup k informacím, který zásadním způsobem změnil komunikační zvyklosti vědeckého světa. Také Evropská komise se nechala inspirovat současnými trendy v oblasti OA a přiklání se k názorům, že výsledky výzkumu mají být volně dostupné, pokud jsou financovány z peněz daňových poplatníků. Na základě dané skutečnosti byl v srpnu 2008 zahájen pilotní projekt otevřeného přístupu k recenzovaným vědeckým článkům z oblasti výzkumu. Příspěvek se bude zabývat hlavními principy informační politiky EU v oblasti OA, shrne přínosy, výzvy a potenciál pro rozvoj vědy a výzkumu v České republice.*

Úvodem

Současný svět nás stále více přesvědčuje o tom, že nic se neděje izolovaně od celku. Většina událostí a jevů v soudobé společnosti má svůj původ v nezměrném množství rozmanitých skutečností, které spolu souvisí, navzájem se ovlivňují a společně vytváří komplexní obraz lidského světa. Díky dané skutečnosti dospějeme k faktu, že žijeme v malém světě, kde je vše spojeno se vším ostatním. Neustále jsme svědky probíhající informační revoluce, při níž vědci z nejrůznějších oborů a oblastí výzkumu objevují, že komplexita má svou přísnou architekturu a řád. Otevírají se nové perspektivy vzájemně propojeného světa informací, který dává tušit, jak důležité jsou sítě a síťová spojení. Rovněž na základě dlouholetých zkušeností informačních pracovníků lze dospět k poznání, že informační věda má obrovský význam v procesu zvládnutí transformace společnosti na společnost informační, resp. znalostní.

Moderní společnost klade velký důraz na schopnost orientovat se ve stále rostoucím množství informací, tyto informace hodnotit a využívat je při řešení úkolů. To podmiňuje i odpovídající změny v tak významné struktuře, jakou je zprostředkování a zpřístupňování tradičních i elektronických dokumentů a informací uživatelům. Tyto změny se samozřejmě týkají především oblasti knihovnicko-informačních služeb.

Bouřlivý rozvoj moderních informačních a komunikačních technologií v posledních desetiletích přinesl mnoho změn, které zasáhly většinu oblastí lidské činnosti a celkem přirozeně ovlivnily také publikování a šíření tradičních dokumentů. Informační pracoviště, zahrnující vědecké, vysokoškolské, odborné i veřejné knihovny a také informační střediska firem a organizací, jsou jedním z článků informačního řetězce, a tak se mnohé změny dotýkají i jejich činnosti. Především v souvislosti s vědeckými a odbornými knihovnami jsou jak v zahraničí, tak v českém prostředí často zmiňovány čtyři podstatné faktory, které formují současné knihovnicko-informační prostředí: **nárůst počtu** publikovaných informací; **rozmach**

přístupu k informacím pomocí informačních a komunikačních technologií; **rostoucí poptávka po fyzickém přístupu** k dokumentům, na základě rozšířenějšího přístupu k bibliografickým záznamům; **snížování kupní síly** knihoven, která je nutí utratit více finančních prostředků za méně dokumentů a informací. V návaznosti na zmíněné faktory se odkrývají mnohé nové pojmy a koncepce, jako jsou **systemy elektronické komunikace dokumentů, zprostředkování dokumentů, otevřený přístup, nové formy vědecké komunikace a předávání informací**, aj.

Obrovské množství informací, které produkuje současná společnost, není možné soustředit do jedné instituce. Vzniká tak reálná potřeba využít služeb, které by zpřístupnily dokumenty, uložené v kterékoliv knihovně na světě. Tuto nezastupitelnou úlohu sehrávají ve zmíněných pracovištích specifické systemy elektronické komunikace dokumentů, a zejména nově konstituované elektronické služby, založené na dostupnosti informací prostřednictvím specifických informačních zdrojů s otevřeným přístupem.

Svět se mění rychleji, než si myslíme, nevyvíjí se jenom technika a ekonomika, ale i naše postoje a hodnoty, způsoby chápání, poznávání, vzdělávání a také možnosti získávání běžných, ale i odborných informací. Po padesáti letech prakticky existuje již nová společnost, nové prostředí. A lidé, kteří se v tomto světě narodili, si těžko dovedou představit svět minulý, ve kterém žili jejich prarodiče a do kterého se narodili jejich rodiče. Světem v němž se nacházíme, už nehýbou jen tradiční ekonomické faktory – půda, práce, kapitál, ale také **data, fakta a informace**. V období vědeckotechnického rozvoje představují významnou strategickou surovinu, která urychluje vědecký a technologický pokrok, hospodářský rozvoj a také informovanost a vzdělanost celé společnosti. Na rozdíl od předcházejících rozhodujících surovin jsou informace zdrojem, který se používáním nevyčerpává. Současná doba se potom snaží řešit problémy spojené s racionalizací získávání, zpracování a poskytování adekvátních informací. Dimenze tvorby, zpracování a zprostředkování informací jsou těžištěm nového, tzv. informačního sektoru ekonomiky – **informačního průmyslu**¹. Další nakládání se zprostředkovanými daty, fakty a informacemi je potom spojeno především s oblastí vzdělávání, resp. **vzděláváním pro informační společnost**. Daný princip by měl hlavně člověku umožnit poznat tři základní dimenze vzdělávání² – etickou a kulturní; vědeckou a technologickou; ekonomickou a sociální.

Vzhledem k uvedeným skutečnostem lze charakterizovat současný svět jako dobu převratných technologických a společenských změn, které ovlivňují všechny stránky života člověka i celé společnosti. Vývoj digitálních a informačních technologií určených k vytváření, zpracování, šíření a užívání informací, závažně přispívá k formování nové znalostní společnosti a snad jednou z nejvýznamnějších charakteristik současné doby je **exponenciální nárůst nových informací**, dokonce **nových vědeckých poznatků** v digitální podobě, jejich zpřístupnění komunikačními a informačními technologiemi, často v reálném čase, bez ohledu na místo jejich výskytu. Průnik nových technologií tedy ovlivňuje rychlý přenos digitálních informací do všech sfér lidské společnosti. Zároveň se rozvíjí snahy vedoucí ke **snadné přístupnosti** veškerých informačních zdrojů a odborných informací prostřednictvím internetových prostředků, a to celosvětově. Tento trend prohlubuje problém úlohy a postavení pracovníka odborné knihovny, resp. vědeckého pracovníka, v novém, do

¹ Japonec Joneji Masuda sem zahrnuje také výzkum, vývoj, vědu, vzdělávání, umění a etiku – Naisbitt, J.; Aburdenová, P., S. 11-52.

² Učení je skryté bohatství, S. 7.

značné míry změněném, systémovém prostředí. Vyvíjí se zde nové příklady modelů vědecké komunikace a vztahů běžného uživatele k odborným informacím.

Je tedy zřejmé, že informační a komunikační technologie jsou významným nástrojem, kterého lze použít k dobrým či špatným účelům. Přitom je nutné mít stále na paměti, že tzv. „informační revoluce“ si žádá vážnou diskusi především o schopnostech a možnostech moderního člověka vnímat, utřídit, vyhodnotit a zapracovat do svého intelektuálního či poznatkového fondu nepřeborné, mnohdy i volně dostupné informační bohatství, které nám mnohá komunikační a informační média nabízí. Z tohoto zorného úhlu se potom jeví jako samozřejmé **úvahy nad budoucností, novým posláním a funkcí knihoven a knihovnicko-informační profese obecně**, snahy o jejich formulaci, v návaznosti na vzrůstající potřebu získat kvalitní odborné informace, z volně dostupných zdrojů.

1. Otevřený přístup k publikovaným výsledkům vědy a výzkumu

Režim otevřeného přístupu se snaží odstranit bariéry, které se týkají plateb a povolení přístupu, které dosud brání sdílení informací. Otevřený přístup je možné charakterizovat jako přístup digitální, online, zdarma a bez autorskoprávních a licenčních omezení, který zároveň podporuje dodržování autorských práv, recenzování, přínos, profit, tisk, ochranu, prestiž, kariérní postup, indexování a ostatní znaky a podporované služby, které spojují s vědeckou literaturou³.

Nejčastěji bývá termín Open Access chápán ve významu „**zajištění otevřeného a volného přístupu k plným textům na veřejném internetu, dovolující uživatelům číst, stáhnout, kopírovat, distribuovat, tisknout, vyhledávat nebo propojovat plné texty článků, jejich procházení pro indexaci, zaznamenání ve formě dat v počítačových programech, nebo jejich užití pro jakýkoliv další zákonný účel, bez finančních, právních nebo technických bariér, kromě nedílného a neoddělitelného dosažení samotného přístupu k internetu**“⁴. Další podstatnou podmínkou ve vnímání a praktickém využití OA je, že jediná omezení na reprodukci a další distribuci díla v rámci daného pole působnosti může dát pouze **autor**, který **odpovídá za integritu svého díla** s tím, že jeho dílo bude náležitě **uznáno a citováno**.

V současné době existují významné národní i nadnárodní projekty, které řeší otázky spojené s otevřeným přístupem. Většina dosud publikovaných iniciativ OA teoreticky rozvíjí a výrazně podporuje praktickou realizaci systémů a služeb poskytování odborných a vědeckých informací na základě otevřeného přístupu. V další části textu stručně shrneme základní informace a poukážeme na význam nejpodstatnějších aktivit podpory moderního publikování v systému OA.

Klíčové iniciativy OA

Poprvé byla myšlenka otevřeného přístupu prezentována na pravidelném setkání členů OSI⁵ v Budapešti, v prosinci roku 2001. Hlavním cílem jednání bylo podpořit rozvoj modelu otevřeného přístupu k vědeckým a odborným informacím ze všech vědních oborů prostřednictvím internetu. Účastníci jednání měli aktivní zkušenosti s různými činnostmi v rámci otevřeného přístupu, diskutovali především o možnosti vytvořit jednotnou strategii vzájemné spolupráce, a tím rozšířit prostor pro podporu vědy a výzkumu.

³ Kuchma, I., nestr.

⁴ Budapest, nestr.

⁵ Open Society Institute

Výsledkem jednání bylo vydání a přijetí **Budapešťské iniciativy otevřeného přístupu**⁶ (BOAI), která vyjadřuje základní principy, strategie a závazky uplatňované při prosazování otevřeného přístupu k informacím. BOAI byla oficiálně přijata a prezentována 14. února 2002, na dalším setkání v Budapešti a jeho účastníci se stali také prvními signatáři BOAI. Dokument definuje dvě základní možné cesty otevřeného přístupu: cestu prostřednictvím auto-archivace v institucionálních či oborových repozitářích a cestu budování archivů a repozitářů, ve kterých budou uloženy časopisy s otevřeným přístupem. Hlavním *cílem* iniciativy BOAI bylo především získat finanční zdroje na podporu změn v rámci stávajícího ekonomického způsobu financování existujících časopisů a k posílení vzniku nových časopisů.

Ekonomická stránka celého projektu byla postavena na faktu, že všechny náklady na publikování by měly být hrazeny autorem, čili publikující stranou, naopak uživatel by měl mít přístup k poznatkům zcela zdarma. Tato filozofie také předpokládá, že autor nebude požadovat za své příspěvky finanční ohodnocení, taktéž i recenzent bude vykonávat svou činnost zcela zdarma. Iniciativa BOAI řeší také otázku autorského práva a to tak, že autor sám rozhoduje o volném zpřístupnění svého příspěvku a přitom dodržuje principy recenzování. Tím, že sám rozhoduje, zdali bude jeho příspěvek volně dostupný či ne, tak drží ve svých rukou otázku autorského práva.

Další významná iniciativa vznikla na jednodenním semináři o otevřeném přístupu, který se konal 11. dubna 2003, v Marylandu (USA). V rámci setkání na Howard Hughes Medical Institute v Chevy Chase vznikl dokument s názvem **Prohlášení o otevřeném přístupu k publikování z Bethesda**⁷. Účelem semináře a vzniklého dokumentu bylo především podnítit diskuzi o publikování informací s otevřeným přístupem v biomedicínských oborech a přesně vymezit konkrétní kroky pro všechny organizace a instituce v rámci otevřeného přístupu.

Hlavním *cílem* nového prohlášení bylo stimulovat diskuzi v rámci výzkumných komunit, jak co nejrychleji postupovat při prosazování zásad rychlého a otevřeného přístupu k primární vědecké literatuře. Záměrem bylo stanovit a schválit podstatné konkrétní kroky pro všechny odpovídající subjekty v rámci otevřeného přístupu. Pro organizace, které pečují a podporují vědecký výzkum; pro vědecké pracovníky, kteří vytvářejí vědecké výsledky; pro vydavatele, kteří ulehčují recenzování a distribuci výsledků výzkumů; a také pro vědce, knihovníky a další subjekty, které jsou závislé na přístupu k aktuálním informacím, s cílem, aby dané subjekty mohly účinně prosazovat rychlý a efektivní přechod k otevřenému přístupu v rámci publikování.

V evropském kontextu byla jistě nejdůležitější vědecká konference o otevřeném přístupu k poznatkům z oblasti přírodních a humanitních věd, která proběhla ve dnech 20. – 22. října 2003, v Berlíně. Z jednání konference vzešla třetí podstatná iniciativa na podporu otevřeného přístupu, tzv. **Berlínská deklarace o otevřeném přístupu ke znalostem v přírodních a humanitních vědách**⁸. Podstatným prvkem iniciativy bylo stanovení *internetu* jako *významného článku*, který změnil praktickou a ekonomickou skutečnost *distribuce vědeckých poznatků a kulturního dědictví*. Internet je zde chápán jako zásadní součást změn a zároveň jako prostředek, který nabízí šanci ke vzniku globální a interaktivní reprezentace lidských znalostí, zahrnující kulturní dědictví a zaručující jejich celosvětovou přístupnost. Tvůrci a signatáři iniciativy se shodli na tom, že internet vyvolal mnohé změny, stal se nově

⁶ Budapest Open Access Initiative

⁷ Bethesda Statement on Open Access Publishing

⁸ Berlin Declaration on Open Access to Knowledge in the Sciences and Humanities

vznikajícím funkčním médiem pro distribuci znalostí a významně pozměnil nejen podstatu vědeckého publikování, ale také existující systém zabezpečení jeho kvality.

Deklarace také upozornila na skutečnost, že publikování a rozšiřování vědeckých informací je pouze polovinou cesty k jejímu uživateli. Jestliže informace není široce přístupná a jednoduše dostupná, nemá podstatný význam pro konkrétního uživatele. Proto *cílem* deklarace bylo vyslovení podpory otevřeného přístupu k vědeckým informacím skrze internet, jako nové možnosti jejich šíření.

Další iniciativy OA

Tři výše popsané dokumenty definují základní principy fungování otevřeného přístupu, přesně vytyčují a popisují podstatné změny ve způsobech šíření vědeckých informací, ke kterým došlo v průběhu posledních 20. let. Zmíněné iniciativy jsou tedy důležitým jádrem, na které navazují další podobně orientované projekty a dokumenty, kterých byla od roku 2003 vydána celá řada. Z velkého množství vybírám ty příklady, které významně ovlivňují globální zprostředkování odborných a vědeckých informací, s využitím otevřeného přístupu:

Prohlášení Wellcome Trust ***o podpoře otevřeného a neomezeného přístupu k vědeckým dokumentům***⁹. Hlavní myšlenkou dokumentu je prosazovat podporu výzkumu, s cílem zlepšení podmínek pro zdraví lidí a zvířat. Výsledky výzkumu mají být uveřejňovány v odborných vědeckých recenzovaných časopisech s otevřeným přístupem, a tím bude zajištěn zdarma online přístup k novým poznatkům ve vědě a výzkumu.

Deklarace ***o přístupu k výsledkům výzkumu financovaného z veřejných zdrojů*** vzešla z jednání, které se uskutečnilo v lednu 2004 v Paříži, a kde bylo diskutováno o potřebě mezinárodních pravidel pro efektivní otevřený přístup k digitálním vědeckým zdrojům. Mezinárodního jednání se účastnili zástupci vlád 30 zemí organizace OECD¹⁰, Číny, Izraele, Ruska a Jihoafrické republiky. V prohlášení, které uznává důležitost zpřístupňování vědeckých informací prostřednictvím internetu, vyzvala OECD k rozvoji souboru pravidel OECD založených na společně dohodnutých zásadách, které mají vést k usnadnění a elektivnímu zpřístupnění digitálních zdrojů z výzkumu.

Výsledkem dlouhodobých a rozsáhlých konzultací byl dokument s názvem ***OECD zásady a pokyny pro přístup k výsledkům výzkumu financovaného z veřejných zdrojů***¹¹, který byl přijat a schválen Radou OECD dne 14. prosince 2006. Zásady poskytují pestrou paletu politických doporučení pro vládní politiku jednotlivých zúčastněných zemí a principy financování vědy a výzkumu z veřejných zdrojů. Hlavním cílem dokumentu je charakteristika instrukcí určených na podporu přístupu k digitálním vědeckým a výzkumným informacím a jejich sdílení mezi výzkumnými pracovníky a vědeckými institucemi.

Pro knihovníky a informační pracovníky bylo důležité vytvoření a schválení ***vyhlášení IFLA o otevřeném přístupu k vědecké literatuře a dokumentaci výzkumu***¹². V rámci daného dokumentu se IFLA zavázala zajistit co nejširší přístup k informacím pro všechny národy, v souladu se zásadami o knihovnách, informačních službách a svobodným přístupem k informacím. V rámci dokumentu se také říká, že rozsáhlý otevřený přístup k vědecké literatuře a dokumentaci je důležitý

⁹ Position statement in support of open and unrestricted access to published research

¹⁰ Organisation for Economic Co-operation and Development

¹¹ OECD Principles and Guidelines for Access to Research Data from Public Funding

¹² IFLA Statement on Open Access to Scholarly Literature and Research Documentation

pro pochopení a poznání světových problémů a odstranění informační nerovnosti ve světě.

V lednu 2007 vytvořila Asociace evropských univerzit¹³ „Pracovní skupinu pro otevřený přístup“, jejímž hlavním cílem bylo zviditelnění a zvýšení povědomí o podstatě a významu otevřeného přístupu. Uvedená pracovní skupina vypracovala také **doporučení EUA pracovní skupiny pro otevřený přístup**¹⁴, které bylo přijato 26. března 2008, na univerzitě v Barceloně. Dokument je určen pro vedení univerzit a jeho hlavním cílem je definování zásad pro zpřístupňování vědeckých prací prostřednictvím otevřeného přístupu.

Posledním zde zmíněným dokumentem je **Brisbane deklarace o otevřeném přístupu**¹⁵, která vzešla z konference konané ve dnech 24. - 25. září 2008, v Brisbane. Účastníci konference se zavázali vyřešit důležité otázky, které musí být přijaty jednotlivými zeměmi – tj. každý občan by měl mít právo k volnému, otevřenému přístupu k informacím z veřejně financovaného výzkumu; každá univerzita by měla vytvářet a mít přístup k digitálnímu repozitáři, do kterého bude ukládat své akademické práce; ukládání materiálu by mělo probíhat postupně a v co nejkratší době od vzniku dokumentu, ze strany autora by měl být respektován otevřený přístup.

Podobně orientovaných a vydávaných dokumentů je jistě celá řada, ovšem podstatné je, že se nejedná pouze o formální vydání, ale většina z nich také otevřený přístup k vědeckým dokumentům aktivně podporuje a konkrétně realizuje programy pro rozvoj tohoto přístupu k vědeckým dokumentům. Na tyto iniciativy odkazují významné národní i nadnárodní projekty orientované na budování infrastruktury digitálních repozitářů či zaměřené na publikování s otevřeným přístupem.

2. Politika otevřeného přístupu v EU a její implementace

Rámcové programy mají v Evropě dlouholetou tradici. První rámcový program byl zahájen již v roce 1984 a Česká republika se jich účastní od 3. rámcového programu. Struktura, pravidla pro účast, způsob podávání projektů i finanční podmínky se pro jednotlivé rámcové programy liší. Aktuálně řešený 7. rámcový program Evropského společenství pro výzkum, technologický rozvoj a demonstrace, je hlavním nástrojem EU pro financování výzkumu a vývoje. Koncept a struktura 7. rámcového programu jsou navrženy v souladu s potřebami Evropy v oblastech zaměstnanosti a konkurenceschopnosti¹⁶.

Sedmý rámcový program se skládá ze čtyř specifických programů, které odpovídají hlavním cílům evropské výzkumné politiky, kterými jsou mezinárodní spolupráce při řešení témat stanovených podle priorit a potřeby evropské společnosti a průmyslu (program „Spolupráce“¹⁷), základní výzkum bez omezení tematiky (program „Myšlenky“¹⁸), rozvoj lidských zdrojů ve všech vědních oborech (program „Lidé“¹⁹), tvorba nových a podpora existujících výzkumných kapacit výzkum ve prospěch malých a středních podniků (program „Kapacity“²⁰). Z prostředků 7. rámcového programu jsou podporovány také výzkumné aktivity Společného

¹³ European University Association

¹⁴ Recommendations from the EUA Working Group on Open Access

¹⁵ Brisbane Declaration on OA

¹⁶ Průvodce (2009), S. 4

¹⁷ Cooperation; Dostupný z WWW: <http://cordis.europa.eu/fp7/cooperation/home_en.html>

¹⁸ Ideas; Dostupný z WWW: <http://cordis.europa.eu/fp7/ideas/home_en.html>

¹⁹ People; Dostupný z WWW: <http://cordis.europa.eu/fp7/people/home_en.html>

²⁰ Capacities; Dostupný z WWW: <http://cordis.europa.eu/fp7/capacities/home_en.html>

výzkumného centra²¹ Evropské komise k jadernému výzkumu²² a odborné přípravě je věnován program Evropského společenství pro atomovou energii²³.

Evropská komise se nechala inspirovat současnými principy otevřeného přístupu a přiklání se k názorům odborníků na otevřený přístup v tom smyslu, že výsledky výzkumu mají být volně dostupné, pokud jsou financovány z peněz daňových poplatníků. Dále se vychází z předpokladu, že otevřený přístup podporuje návratnost vložených investic do výzkumu a vývoje, zvyšuje socioekonomický přínos vložených investic, šetří investice za trojí separované dotování výzkumu, následné recenzní řízení a za konečný nákup časopisů²⁴.

Otevřený přístup k publikovaným výsledkům výzkumu a vývoje je podporován Evropskou komisí a Evropskou radou pro výzkum, které chtějí zajistit co nejširší rozšíření a dostupnost publikovaných výsledků jimi financovaného výzkumu. Určitým vyjádřením této podpory je kromě dalšího i **pilotní projekt otevřeného přístupu k recenzovaným vědeckým článkům z oblasti výzkumu**²⁵, vztahující se na část projektů podpořených v rámci 7. rámcového programu pro výzkum²⁶. Tento pilotní projekt je zaměřen pouze na některé oblasti výzkumu a vývoje, a sice na energetiku, životní prostředí, zdraví, část informačních a komunikačních technologií, infrastrukturu pro výzkum, společensko-ekonomické a humanitní vědy a vědu ve společnosti.

Navržený pilotní projekt pokrývá přibližně 20% z rozpočtu 7. rámcového programu a je orientován převážně na tzv. zelenou cestu otevřeného přístupu, tedy na auto-archivaci recenzovaných článků v otevřených repozitářích. Publikování v recenzovaných OA, nebo smíšených časopisech²⁷, které je označováno jako zlatá cesta k otevřenému přístupu²⁸, je Evropskou komisí v pilotním projektu také podpořeno, a to pokrytím nákladů na publikování v rámci projektů financovaných 7. rámcovým programem.

Příjemce finanční podpory na projekty je povinen uložit články (vydavatelská verze, nebo konečná verze autorského rukopisu po recenzním řízení), které jsou výstupem z projektu, neprodleně do institucionálního nebo vhodného tematického repozitáře. Současně je příjemce povinen vynaložit maximální úsilí pro jejich zpřístupnění v režimu otevřeného přístupu, nejpozději do 6 nebo 12 (platí pro projekty z oblastí společensko-ekonomických a humanitních věd a vědy ve společnosti) měsíců od zveřejnění článku v recenzovaném časopise, v závislosti na oblasti vědy a výzkumu. To tedy z praktického pohledu znamená, že autoři článků jsou povinni zajistit publikování v takovém časopise, jehož vydavatel je vstřícný vůči myšlenkám otevřeného přístupu a požadavků poskytovatelů finanční podpory na výzkum a vývoj, nebo si tyto podmínky s vydavatelem, v souladu s pilotním projektem vyjednat.²⁹

Pilotní projekt otevřeného přístupu byl spuštěn v srpnu 2008 a bude probíhat do konce 7. rámcového programu. Základní podmínkou pro praktické naplňování pilotního projektu je, aby příjemci grantů v sedmi níže zmíněných oblastech „uložili recenzované výzkumné články, nebo konečné rukopisy, jež jsou výsledkem jejich

²¹ Joint Research Centre (JRC); Dostupný z WWW: <http://cordis.europa.eu/fp7/jrc/home_en.html>

²² EURATOM; Dostupný z WWW: <http://cordis.europa.eu/fp7/euratom/home_en.html>

²³ Seventh, nestr.

²⁴ Rygelová, P., nestr.

²⁵ Open Access Pilot in FP7

²⁶ Seventh, nestr.

²⁷ Tzv. hybrid journals

²⁸ Planková, J. (2010), nestr.

²⁹ Tkačiková, D. (2010), nestr.

projektů řešených v rámci 7. rámcového programu, do online repozitáře a vynaložili maximální úsilí pro zajištění otevřeného přístupu k těmto článkům³⁰. Projekt se vztahuje na tyto oblasti: Energetika, Životní prostředí (včetně klimatických změn), Zdraví, Informační a komunikační technologie (poznávací systémy, interakce, robotika), Výzkumné infrastruktury (e-infrastruktury), Věda ve společnosti, Socioekonomické a humanitní vědy.

Grantové smlouvy podepsané od srpna 2008 v sedmi zmíněných oblastech, pokrytých pilotním projektem, obsahují také zvláštní dodatek 39³¹, vyžadující po příjemcích grantu:

- uložení elektronické kopie výzkumného článku, který je výsledkem jejich projektu 7. rámcového programu
- do institucionálního nebo předmětového repozitáře v okamžiku zveřejnění publikace.

Díky zmíněnému dodatku chce mít Evropská komise jistotu, že výsledky výzkumu, které jsou financovány v 7. rámcovém programu, jsou šířeny co nejvíce a co nejefektivněji, aby bylo garantováno jejich maximální využití a dopad na prostředí výzkumných pracovníků i mimo ně. Otevřený přístup k výzkumným článkům pomáhá zvýšit vliv investic EU na výzkum a vývoj a zamezuje plýtvání časem i cennými zdroji na totožný výzkum³².

Jak vyplývá z výše uvedených odstavců, Evropská komise a Evropská rada pro výzkum podporuje otevřený přístup k vědeckým publikacím také prostřednictvím programů a projektů, které jsou zaměřeny na elektronickou infrastrukturu a podpůrné nástroje výzkumu a vývoje. Jde o promyšlené navazující programy, jejich cílem není jen vybudování technologické infrastruktury a její dlouhodobé využití a udržitelnost, ale rovněž podpora spolupráce na mezinárodní úrovni.

Závěr

Z pohledu informační vědy je velmi zajímavý detailní záběr na názory a myšlenky těch, kteří bezprostředně formulují a vytvářejí teoretickou základnu oboru a pomáhají jejímu praktickému aplikování v prostředí knihovnických a informačních služeb. Těch, kteří vykonávají informační činnosti v různých oblastech informačního sektoru a informační politiky, a zároveň umožňují uživatelům nacházet to, co odpovídá jejich potřebám a požadavkům. Těch, kteří svými aktivitami a zkušenostmi stále podněcují k vytváření nových prostředků k zmírnění nejistoty a řešení aktuálních úkolů a problémů v oblasti poskytování kvalitních a významných knihovnických a informačních služeb. Z tohoto důvodu zde byly zmíněny a stručně komentovány klíčové otázky otevřeného přístupu, řešené na půdě Evropské komise a Evropské rady pro výzkum.

Literatura:

1. ANDROVIČ, Alojz; FIALA, Tomáš. Valné zhromaždenie projektu OpenAIRE. *ITlib*. 2010, roč. 14, č. 4, S. 47-48.
2. *Berlin Declaration on Open Access to Knowledge in the Sciences and Humanities* [online]. Berlín, 2003 [cit. 2012-04-23]. Dostupný z WWW: <<http://oa.mpg.de/lang/en-uk/berlin-prozess/berliner-erklarung/>>.
3. *Bethesda Statement on Open Access Publishing* [online]. Bethesda, 2003 [cit. 2012-04-22]. Dostupný z WWW: <<http://www.earlham.edu/~peters/fos/bethesda.htm>>.

³⁰ Open, nestr.

³¹ Special, nestr.

³² Průvodce (2011), S. 6.

4. *Brisbane Declaration on OA* [online]. Brisbane, 2008 [cit. 2012-04-09]. Dostupný z WWW: <<http://www.earlham.edu/~peters/fos/2008/10/brisbane-declaration-on-oa.html>>.
5. *Budapest Open Access Initiative* [online]. Budapest, 2002 [cit. 2012-04-11]. Dostupný z WWW: <<http://www.soros.org/openaccess/read.shtml>>.
6. *European Commission. CORDIS : Seventh Framework Programme (FP7)* [online]. Bruxelles : EC, last up. 2012 [cit. 2012-04-25]. Dostupný z WWW: <http://cordis.europa.eu/fp7/home_en.html>.
7. DECHAMP, Jean-Francois. Open Access in the European Research Area & the EU Programmes for Research and Innovation. In *Open Access: Otevřený přístup k vědeckým informacím v EU a ČR, Praha 12. 10. 2011* [online]. Praha : Technologické centrum AV ČR, 2011 [cit. 2012-04-10]. Dostupný z WWW: <http://www.fp7.cz/dokums_raw/dechamp20111012oainczrev_1311840392.pdf>.
8. *IFLA Statement on Open Access to Scholarly Literature and Research Documentation* [online]. Hague, 2003 [cit. 2012-04-09]. Dostupný z WWW: <<http://www.ifla.org/V/cdoc/open-access04.html>>.
9. KUCHMA, Iryna. Otvorený prístup vo východnej Európe. *ITlib*. 2011, roč. 15, č. 2, S. 8-13.
10. LHOTÁK, Martin. Realizace institucionální politiky podpory otevřeného přístupu. In *Open Access: Otevřený přístup k vědeckým informacím v EU a ČR, Praha 12. 10. 2011* [online]. Praha : Technologické centrum AV ČR, 2011 [cit. 2012-04-10]. Dostupný z WWW: <http://www.fp7.cz/dokums_raw/lhotakoaavcr_1311840392.pdf>.
11. LOSSAU, Norbert. OpenAIRE : implementing the EU Open Access policy in a Pan_European Network. In *Open Access: Otevřený přístup k vědeckým informacím v EU a ČR, Praha 12. 10. 2011* [online]. Praha : Technologické centrum AV ČR, 2011 [cit. 2012-04-10]. Dostupný z WWW: <http://www.fp7.cz/dokums_raw/lossauopenairepraha111012final_1311840392.pdf>.
12. MCLUHAN, Marshall. *Jak rozumět médiím : extenze člověka*. Praha : Mladá fronta, 2011. 399 s.
13. NAISBITT, John; ABURDENOVA, Patricia. *Megatrendy 2000 : desať nových smerov na deväťdesiate roky*. Bratislava : Bradlo, 1992. 324 s.
14. NAJSAREK, Pawel. Terminologia Open Access – o czym warto wiedzieć? *Biuletyn EBIB* [online]. 2006, no. 3 [cit. 2012-04-09]. Dostupný z WWW: <<http://www.ebib.info/2006/73/najsarek.php>>.
15. *OECD Principles and Guidelines for Access to Research Data from Public Funding* [online]. Paris, 2007 [cit. 2012-04-11]. Dostupný z WWW: <<http://www.oecd.org/dataoecd/9/61/38500813.pdf>>.
16. *Open Access Pilot in FP7* [online]. Brussel, 2008 [cit. 2012-04-17]. Dostupný z WWW: <http://ec.europa.eu/research/science-society/document_library/pdf_06/open-access-pilot_en.pdf>.
17. PACVOŇ, Michal. Podpora otevřeného přístupu v prioritě 7. RP Věda ve společnosti. In *Open Access: Otevřený přístup k vědeckým informacím v EU a ČR, Praha 12. 10. 2011* [online]. Praha : Technologické centrum AV ČR, 2011 [cit. 2012-04-10]. Dostupný z WWW: <http://www.fp7.cz/dokums_raw/pacvonopen-acces-in-sis_1311840392.pdf>.
18. PEKNÍKOVÁ, Mirian. Open Access – ovtorený prístup k publikovaným výsledkom vedy a výzkumu. *ITlib*. 2011, roč. 15, č. 2, S. 15-18.
19. PLANKOVÁ, Jindra. (2011). Mezinárodní trendy v „Open Access“ – institucionální repozitáře a jejich registry. In *Inforum 2011 – 17. ročník konference o profesionálních informačních zdrojích, Praha 24. – 26. 5. 2011* [online]. Praha : AiP, 2011 [cit. 2012-04-10]. Dostupný z WWW: <<http://www.inforum.cz/pdf/2011/plankova-jindra.pdf>>.
20. PLANKOVÁ, Jindra. (2010). Faktory a prvky systému „Open Access“ – uplatnění při komunikaci odborných informací. In *Inforum 2010 – 16. ročník konference o profesionálních informačních zdrojích, Praha 25. – 27. 5. 2010* [online]. Praha : AiP, 2010 [cit. 2012-04-10]. Dostupný z WWW: <<http://www.inforum.cz/pdf/2010/plankova-jindra-1.pdf>>.
21. *Průvodce 7. rámcovým programem*. (2009). Praha : Technologické centrum AV ČR, 2009. 32 s.
22. *Průvodce OpenAIRE pro výzkumné instituce* (2011). [online]. [cit. 2012-04-26]. Dostupný z WWW: <<http://www.openaire.eu/en/component/attachments/download/168>>.
23. *Recommendations from the EUA Working Group on Open Access* [online]. Barcelona, 2008 [cit. 2012-04-09]. Dostupný z WWW: <http://www.eua.be/fileadmin/user_upload/files/Policy_Positions/Recommendations_Open_Access_adopted_by_the_EUA_Council_on_26th_of_March_2008_final.pdf>.
24. RYGELOVÁ, Pavla. *Budování repozitářů: příspěvek univerzitní knihovny pro uchovávání a šíření výsledků výzkumu a vývoje* [online]. Plzeň, 2008 [cit. 2012-04-08]. Dostupný z WWW: <http://dspace.vsb.cz/bitstream/10084/68557/1/BA08_rygelova_1.pdf>.

25. *Special Clause 39* : Open Access (Specific to the thematic areas „health“, „energy“, „environment (including climate change)“, "information & communication technologies" (challenge 2), and "socioeconomic sciences and the humanities", as well as to the activities "research infrastructures" (e-infrastructures), and "science in society") [online]. Bruxelles [cit. 2012-04-09]. Dostupný z WWW: <http://ec.europa.eu/research/press/2008/pdf/annex_1_new_clauses.pdf>.
26. THIRION, Paul. Mandatory? Are you crazy? Open Access policy and ORBi at the University of Liège. In *Open Access: Otevřený přístup k vědeckým informacím v EU a ČR, Praha 12. 10. 2011* [online]. Praha : Technologické centrum AV ČR, 2011 [cit. 2012-04-10]. Dostupný z WWW: <http://www.fp7.cz/dokums_raw/thirionorbi-printedv_1311840392.pdf>.
27. TKACÍKOVÁ, Daniela. (2011). Stav problematiky otevřeného přístupu v ČR. In *Open Access: Otevřený přístup k vědeckým informacím v EU a ČR, Praha 12. 10. 2011* [online]. Praha : Technologické centrum AV ČR, 2011 [cit. 2012-04-10]. Dostupný z WWW: <http://www.fp7.cz/dokums_raw/tkacikova20111012tc_1311840392.pdf>.
28. TKACÍKOVÁ, Daniela. (2010). Projekt OpenAIRE – výzva a příležitost i pro Českou republiku. In *Inforum 2010 – 16. ročník konference o profesionálních informačních zdrojích, Praha 25. – 27. 5. 2010* [online]. Praha : AiP, 2010 [cit. 2012-04-10]. Dostupný z WWW: <<http://www.inforum.cz/pdf/2010/tkacikova-daniela-1.pdf>>.
29. *Učení je skryté bohatství : zpráva mezinárodní komise UNESCO „Vzdělávání pro 21. století“*. Praha : Ústav pro informace ve vzdělávání, 1997. 125 s.
30. ŽITŇANSKÁ, Mária. Pripravme Európu na rok 2020 : Európska komisia vyzýva k verejnej diskusii o otázkách Open Access. *ITlib*. 2011, roč. 15, č. 2, S. 18-21.